

διεύθυνσιν τοῦ σπηλαίου τῆς κεφαλῆς τινῶν μὲν ἐστραμμένης πρὸς τὴν εἴσοδον, τινῶν δὲ πρὸς τὰ ἔνδον.

Ὁ πρῶτος τῶν σκελετῶν ὁ ἀνευρεθεὶς τὴν 7 Φεβρουαρίου 1892 καὶ ὁ τρίτος ὁ μᾶλλον ἀπέχων τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου ἀπεκαλύφθησαν νῦν ἐξ ὀλοκλήρου καὶ περὶ αὐτῶν θέλω λαλήσει σήμερον. Ὁ πρῶτος εἶναι σκελετὸς γέροντος, ὁ δὲ τρίτος ἐφήβου ἡλικίας δέκα ὀκτῶ ἐτῶν περίπου κατὰ τὰς γενομένας παρατηρήσεις. Πράγματι μέρη τινὰ τοῦ σκελετοῦ δὲν εἶχον λάθει ἐπι κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὴν τελείαν αὐτῶν διάπλασιν, αἱ ἐπιφύσεις τῶν μακρῶν ὀστέων δὲν εἶχον ἐτι συρραφῇ μετὰ τῆς διαφύσεως, πρὸς δὲ ὁ τελευταῖος γομφίος ὁδούς ἢ ὁδούς τῆς φρονήσεως εὐρίσκειτο ἐτι ἐν τῷ φατνίῳ αὐτοῦ.

Οἱ ἄνθρωποι, ὧν λείψανα εἶναι οἱ εὐρεθέντες σκελετοὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν φυλὴν τῶν ὀρουκτῶν ἀνθρώπων τῆς Μαντόν ἢ φυλὴν τοῦ Κρο-μαγνιῶν ὡς κατέλεξε τούτους ὁ Quatrefages πρό τινων ἐτῶν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *Ἐθνικὰ Κρανία*. Παρουσιάζουσι τοὺς αὐτοὺς σχεδὸν χαρακτῆρας καὶ ἰδίως τὸ αὐτὸ σχῆμα τοῦ κρανίου, ἥτοι σχῆμα δολιχοκέφαλον καὶ ὀρθογωνίους κόγχας χαρακτῆριζούσας ἰδίως τοὺς ἀνθρώπους τῆς Μαντόν, ἔχουσι δ' ἐπίσης μέγα ἀνάστημα· ὁ εἰς τούτων ὁ τοῦ γέροντος κατὰ τὸ μῆκος τῶν μηρῶν δεικνύει ἀνάστημα περίπου 1 μέτρου καὶ 95 ὕψεκατομέτρων.

Ἄπαντα τὰ ὀστέϊνα μέρη τῶν σκελετῶν τούτων ἀνεξαίρετως ἔχουσι ὡς καὶ τὰ τῶν προηγουμένων ἀνακαλύψεων τὸν αὐτὸν περιέργον ἐρυθρὸν χρωματισμὸν κατὰστικτον διὰ λαμπρῶν σημείων, ὅστις ὀφείλεται εἰς τὴν κόνιν τοῦ ὑπεροξειδίου τοῦ σιδήρου, δι' ἧς τὰ πτώματα — μόνον τῶν ἀκμαίων ὁμως, — ἐκαλύπτοντο ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον.

Καίτοι οἱ σκελετοὶ οὗτοι δὲν ἀπεκαλύφθησαν ἐντελῶς, κατῴρθωσα νὰ βεβαιώσω τὴν ὑπαρξίν διαφόρων κοσμημάτων ἀποτελουμένων ἐκ περιδραϊῶν ἐσηματισμένων ἐκ μόνων θαλασσίων καγγῶν τρηθέντων, ὅπως ἀποτελέσωσιν ὀραθόν, καὶ ἐκ κυνοδόντων ἐλάφου ἐπίσης διατρήτων, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἐκ πληθῆος σπονδύλων ἰχθύων ἀνηκόντων κυρίως εἰς τὰ γένη τοῦ Τρώκτου καὶ Σαλμωνίου, Πέστροφας κοινώς.

Ἄχρι τοῦδε εἶχον ἀνευρεῖ εἰς τινὰ σημεία τῶν σπηλαίων τῶν Μπαουσσέ — Ρουσσέ διατρήτους σπονδύλους ἰχθύων, οὐδέποτε ὁμως ἀνεύρουσαν πλησίον τῶν σκελετῶν κατὰ τὰ ἔτη 1872, 1873 καὶ 1875. Ἄπασαι αἱ κόγχαι αὗται, ἅπαντες οἱ ὀδόντες, ἅπαντες οἱ διάτρητοι σπόνδυλοι φέρουσι τὸν αὐτὸν ἐρυθρὸν χρωματισμὸν τῶν ἀνθρωπίνων ὀστέων. Πρὸς τούτοις δύο ἕτεραι κόγχαι, δύο Κυπραῖαι, ἔκειντο ἐπὶ τῶν κνημῶν τοῦ γέροντος ἢ μίᾳ δεξιᾷ ἢ ἑτέρᾳ ἀριστερᾷ.

Τὰ δ' ὄπλα καὶ ἐργαλεῖα τὰ εὐρεθέντα ἐν

ἐπαφῇ τῶν σκελετῶν ἀποτελοῦνται ἀπλῶς ἐκ τετμημένου πυριτίου μήκους 17 ὕψεκατομέτρων καὶ πλάτους 0,051· τὸ τεμάχιον τοῦτο εὐρίσκειτο ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ γέροντος ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ κατινίον αὐτοῦ.

N. X. A.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΠΡΟΣΦΑΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΕΥΡΗΜΑ

Ἐπιταφία πλάξ ἀρχιερέως ἐν τῷ Μιναρῆ τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Πρὸ μηνὸς ὅλου περιεφέρετο παρ' ὀλίγοις τισὶ τῶν πολιτῶν λόγος περὶ ἀρχιερατικοῦ τάφου κεκρυμμένου ἐν τῷ τζαμίῳ τῆς ἁγίας Σοφίας οὗ ἡ μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ 1890 σπουδαίως ἐβλαψε πάντα τὰ ἄλλα μέρη πλὴν τοῦ ἐν τῷ θόλῳ ὀνομαστοῦ καὶ περικαλλοῦς ψηφιδωτοῦ τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸν 5'. αἰῶνα. Βεβαιωτέρα τινα ἐγένοντο γνωστὰ πρὸ δύο ἐβδομάδων· κατὰδικιοι, ἐλέγετο, ἀναβίθασθέντες εἰς τὸν μιναρὲν τοῦ τζαμίου, ὅπως καθαρίσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῶν πετρῶν καὶ χωμάτων, ἅτινα κατὰ τὴν πυρκαϊάν καὶ μετ' αὐτὴν ἐκάλυψαν τὴν εἴσοδον καὶ τὴν κοχλιοειδῆ κλίμακα, παρετήρησαν ἐν τῷ ἐπὶ τῆς ἄκρας κορυφῆς κυπέλλῳ (κοινῶς *τσανάκ*), ἀφ' οὗ ἄλλοτε ἤκουετο τοῦ ἱμάχῃ ἢ πρὸς τὸν Ἄλλαχ προσευχῇ, πλάκα ἐγγεγραμμένον ἔχουσαν τὸ ὄνομα «Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης» καὶ τὸ ἔτος 1360· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπέθανεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, οὗ ἡ ἡμετέρα πόλις ἔχει τὸ τίμιον λείψανον, τὸ μόνον ἐκ τῶν πολλῶν καὶ πολυτίμων κειμηλίων τῆς καίσης μητροπολιτικῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου ὡς ἐκ θαύματος περισωθέν, εὐλόγως ὑπετέθη ὅτι ἡ πλάξ, καίπερ παραδόξως μὴ μνημονεύουσα τὸ ἐπώνυμον, ἀνήκει εἰς τὸν τάφον Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὅστις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φιλοθέου πατριάρχου ἔκειτο πρὸ τῆς κατακτῆσεως ἐν τῷ δεξιῷ τοῦ ἁγίου Βήματος τῆς πάλαι μητροπολιτικῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Σοφίας.

Ἡ ἄμεσος ἐξακριβώσις τοῦ πράγματος δὲν κατῴρθωθη διὰ πολλοὺς λόγους, πολλοὶ δὲ ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀναβῶσιν ἀπεδυσπέτησαν οὐχὶ πρὸς τὸ ὕψος, ὡσεὶ 60 μέτρων, ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκτρὰν τοῦ μιναρῆ ὄψιν τὴν ἐκ τοῦ πυρὸς προξενηθεῖσαν. Πρωίως τῆς παρελθούσης Τρίτης, ἐνάτης τοῦ μηνός, ὁ γράφων ταῦτα καὶ ὁ φιλάρχαιος πολίτης κ. Σ. Γ. Ἀστεριάδης ἐτολμήσαμεν τὴν ἀνάβασιν γενομένην οὐχὶ ἀνευ κόπου τοῦ διαθρυληθέντος καθαρισμοῦ τῆς κλίμακος οὐδὲ ἔγνος παρετήρησαμεν, τούναντίον δὲ αἱ μαρμαρίναι βαθμίδες αὐτῆς, 166 τὸν ἀριθμὸν, ἦσαν κατακεκαλυμμένα διὰ παντοίας ὕλης ἐκ τῶν φωλεῶν τῶν ἐνοικησάντων κολοιῶν καὶ τῶν χω-

μάτων καὶ λίθων οἵτινες εἰς πᾶσαν ἡμῶν κίνησιν τῶν ποδῶν κατεκυλίοντο μετὰ κρότου ἀντηχοῦντος εἰς τὸν περικεκληισμένον ἐκεῖνον τόπον· εἰς τοὺς τοίχους ἀραῖα ἀνεφαίνοντο αἱ ὄψαι μετὰ κεκαυμένων λειψάνων τῶν εἰς αὐτὰς ἄλλοτε ἐνεστηριγμένων ἐγκαρσιῶν δοκῶν, βαρὺς δὲ καὶ μεμολυσμένος ἐπεκάθητο εἰς ὄλην ἐκαίνην τὴν μακρὰν σήραγγα ὁ ἀτμοσφαιρικός ἀήρ· ὅπερ δὲ δεινότατον, ὁ ἄξων, περὶ ὃν ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τῆς κορυφῆς κοχλιοειδῶς εἶναι συνεστραμμένοι αἱ στεναὶ βαθμίδες, ἐπεκρέματο διερωγῶς εἰς τεμάχια κλονούμενα εἰς πᾶσαν τῶν χειρῶν ἡμῶν προσέγγισιν. Εὐνόητος εἶναι ἡ χαρὰ ἣν ἐδοκιμάσαμεν ἀφικόμενοι εἰς τὴν πυλῖδα τοῦ κυπέλλου ἀφ' οὗ ἀπελεύσαμεν τοῦ μαγικοῦ θεάματος ὅπερ ἐξετύλιξεν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς ἡ κυανῆ θάλασσα τοῦ μεγαλοπρεποῦς Θερμαίου κόλπου, ἡ ἀσπαζομένη τὰ κράσπεδα τῆς κάτω πόλεως, καὶ οἱ ἀγροὶ οἱ ἀνθηρότατοι εἰς τὰ χρώματα τῶν ποικίλων τοπίων· τὴν θῆαν ἔκλειε πρὸς νότον ἡ Ὅσσα καὶ ὁ Ὀλυμπος, πρὸς δυσμὰς τὰ Πιέρια ὄρη, πρὸς ἀνατολὰς ὁ Κίσσος (κοινῶς Χορτιάτης) μετὰ τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν παραφυάδων καὶ πρὸς βορρᾶν ἡ ὠχυρωμένη ἀκρόπολις· ἀνὰ τὴν ἀχανῆ πόλιν ὑπερήφανοι ὑψοῦντο αἱ κορυφαὶ τῶν πολυπληθῶν τζαμιῶν, ὑπὸ τοὺς πόδας δὲ ἡμῶν ἐξηπλοῦτο τὸ ἀπέραντον πεδῖον τῆς πυρκαϊᾶς, πλήρες σκοτεινοῦ χρώματος καὶ μαύρων ἐρειπίων, τῶν τέκνων τοῦ Τυφῶνος ὅστις κατὰ τὴν ἀποφράδα νύκτα τῆς 22 Αὐγούστου 1890 ἐπέπνευσεν εἰς τὴν πόλιν ἡμῶν τὴν ἐχθίστην αὐτοῦ πνοήν. . .

Περιελθόντες τὸ εὐρὺ κύπελλον εὑρομεν ἐν τῷ ἐδάφει αὐτοῦ τὴν πλάκα κειμένην πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν μέρος· ἔχει μῆκος μ. 1,38 καὶ πλάτος 0,69· μὲν πρὸς τὰ ἔξω, τὰ χεῖλη τοῦ γύρου, 0,46 δὲ πρὸς τὰ ἔσω, τὸν κεντρικὸν ἄξονα τοῦ μιναρῆ· περιττὸν νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ πλάξ οὕσα ἄλλοτε παραλληλόγραμμος μετελαξεύθη εἰς τοιοῦτον σχῆμα χάριν τοῦ κυκλοτεροῦς ἐδάφους τοῦ κυπέλλου, ὅπερ ὅλον κατεσκευασμένον εἶναι ἐξ ὁμοίων πλακῶν παλαιῶν συνηθισμένων διὰ σιδηρῶν γόμφων. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἐγκεχαραγμένη κατὰ τὸ μείζον πλάτος τῆς πλακῆς.

Ἀποτετριμμένα μὲν ἐκ τῶν ποδῶν ἄλλ' οὐχὶ καὶ δυσδιάγνωστα εἶναι μόνα τὰ γράμματα τὰ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ τετάρτου στίχου, ἀδιάγνωστα δὲ τὰ ἐν τῷ ἔκτῳ ἅτινα ἀνιχνεύσαμεν κατόπιν ἐπανειλημμένης ἐρεύνης· ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πέμπτου στίχου καὶ ἐν τῷ τέλει αὐτοῦ φέρονται ὄψαι

μετὰ σιδηρίων καλυπτόντων τὰ παρακείμενα γράμματα.

Τὴν ἐπιγραφὴν ἐρμηνευτέαν νομίζω ὡς ἐξῆς : «ἐνταῦθα κείτα· Γρηγόριος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ὁ Κούταλης ἐν μηνὶ Δεκ(εμβρίῳ) ἐννάτη τῇ δ' Ἰνδικτιῶν (τοῦ σωμ(δ') ἡμέρα στ')».

Ἐν τῷ τετάρτῳ στίχῳ ἔκειτο, εἰκάζω, ἄλλοτε

Η
ENNAΤ. Τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ πέμπτου στίχου σημεῖον, ἢ μᾶλλον λειψάνα αὐτοῦ, εἶναι τὸ πασίγνωστον σημεῖον τῆς λέξεως «Ἰνδικτιῶνος» κατόπιν ἐφέρετο ἄλλοτε Ι. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους σωμ' μέχρι τοῦ σωμθ' ἢ δ' Ἰνδικτιῶν ἀντιστοιχεῖ μόνον εἰς τὸ ἔτος σωμδ', τὸ τελευταῖον γράμμα τοῦ πέμπτου στίχου δῆλον ὅτι ἦτο Δ. Κατὰ ταῦτα ἔτος εἶναι τὸ 1336 Χρ.

Δυστυχῶς ὁ κατάλογος τῶν ἀρχιερατευσάντων ἐν Θεσσαλονικῇ ἔχει οὐκ ὀλίγα χάσματα, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀμασειᾶς κ. Ἀνθίμου Ἀλεξοῦδη συντεταγμένος δὲν στερεῖται (οὐδὲ ἦτο ἄλλως δυνατόν εἰς τοιοῦτον δύσκολον ἔργον) ἀτελειῶν καὶ ἀνακριθειῶν· ἀρκοῦμαι νὰ ὑπομνήσω ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τὸ ἀπὸ 553-581 παραλειπόμενον ἔχει τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντῖνον οὐ μνημονεύουσιν αἱ ψηφιδωταὶ ἐπιγραφαὶ τῆς ἐν τῇ πόλει ἡμῶν ἀγίας Σοφίας αἱ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Texier καὶ μετ' αὐτὸν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Bayet, μετ' ὀλίγον δὲ πολλῶ πληρέστερον καὶ ἀκριβέστερον ἐκδοθησόμενα ὑπ' ἐμοῦ. Ἐν τῷ εἰρημένῳ καταλόγῳ Θεσ-

Θ Τ
ΕΝΤΑΥΘΑ ΚΕΙΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΓΑΡΧΙ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΙ
ΚΗΣΟΚΟΝΤΑΛΗΣ
ΕΙΜΗΝΙ ΔΕΚ / (ΙΙΝΑΙ Δ'
Α / Δ Π Ω Μ Ι
Ι Η Σ Ρ Λ Φ

σαλονίκης πλὴν τοῦ Παλαμᾶ ἀναγεγραμμένους εἶναι δεύτερος Γρηγόριος κατὰ τὸ ἔτος 1480. Τρίτον διδάσκει ἡμεῖς νῦν ἡ προκειμένη ἐπιγραφή κατέγοντα θέσιν ἐν τῷ χάσματι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1322 (Εὐρημιανός) μέχρι τοῦ 1340 (Νεῖλος).

Ἐν Θεσσαλονικῇ τῇ 12 Ἰουνίου 1892.

ΠΕΤΡΟΣ ΝΙΚ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ